

ЈАСМИНА РАЈАКОВИЋ МИЈАИЛОВИЋ*
ВЛАДИМИР ШИПОВАЦ
Факултет за економију и
инжињерски менаџмент
Нови Сад

УДК 347.73:351(497.11)
Монографска студија
Примљен: 01.02.2016
Одобрен: 29.02.2016
Страна: 269-278

ФЕНОМЕН И ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ КОРУПЦИЈЕ У ЈАВНОМ СЕКТОРУ

Сажетак: Аутори у раду разматрају функционисање јавног сектора и буџет, као основни економски инструмент извршне власти, буџетски систем Републике Србије, уз критички осврт на примену основних фискалних правила и појаву корупције.

Поред правног оквира за успостављање државне ревизије и спречавање појаве корупције детаљно је приказан регулаторни оквир за рад и развој државне ревизије као контролне организације, кроз сагледавање регулативе која доприноси правилнијој примени прописа у виду ISSAI стандарда које доноси и објављује INTOSAI – Међународна организација врховних ревизорских институција.

Контролни органи као врховна ревизорска институција, својим радом и активностима доприносе ефективнијој парламентарној контроли, борби против корупције и економској стабилности земље.

У раду су разматране могућности мерења доприноса државне контроле и ревизије парламентарној контроли и стабилности финансијског система земље, кроз анализу INTOSAI документа који обезбеђује објективну основу за изражавање сталне важности ревизорске институције за грађане и друге заинтересоване стране, за процену доприноса бољем управљању јавним финансијама (Banfield, 1975: 587-605), већој одговорности, као и доприносу напорима у борби против корупције.

Кључне речи: корупција, трошкови, јавне набавке

Увод

Појава корупције је феномен који се дешава у већини друштвених система широм света. Спроведена истраживања и анализе говоре да је корупција као појава била присутна кроз историју развоја друштва. Мали је број друштва у којима корупција не постоји, мада су ниво корупције и њени појавни облици у различитим срединама, околностима и институцијама у којима се она јавља веома различити. Дефинише се као широко распрострањен облик пона-

* jasminarajakovic@yahoo.com, 063 374 994

шања у развијеним и мање развијеним друштвима. Корупција се оцењује као негативна појава и углавном се презире.

Може се дефинисати са правног, социолошког, административног, економског, јавно-интересног аспекта. Најприсутнија је дефиниција Светске банке, која корупцију дефинише као „злоупотребу јавних ресурса зарад личних интереса”.

Постојање корупције је евидентирано у свим друштвима, од демократски развијених до друштава са нижим нивоом економског развоја. Највећи број случајева је у друштвима у којима нису успостављени ефикасни механизми контроле, где се не примењују стандарди личног интегритета и професионалне етике.

Корупција као социолошка и криминална појава дефинисана је одредбама Закона за борбу против корупције¹ као однос који се заснива на злоупотреби службеног, односно друштвеног положаја или утицаја, у јавном или приватном сектору, у циљу стицања личне користи или користи за другог. Корупција се дефинише као противправна радња која је поред преваре, злоупотребе службеног положаја, права, власти и другог, дефинисана одредбама кривичног закона Србије².

Појављује се у поступцима јавних набавки, у области судских процеса, приликом издавања разних дозвола (административних, грађевинских, дозвола за рад, за увоз-извоз, и др), у области здравствене заштите, у области образовања, као и процесима финансирања политичких странака.

Облици корупције у јавном сектору

У јавном сектору корупција представља злоупотребу јавне службе и положаја у циљу остваривања личне користи, односно остварење приватних на штету јавних интереса и општег добра. Као резултат таквог понашања долази најчешће до трошења буџетских средстава, средстава пореских обвезника, и нецелисходног управљања јавном имовином које је у супротности са одредбама закона.

Појавни облици корупције у литератури се класификују у четири категорије³ (John Wiley&Sons: 2006) и то као: сукоб интереса, подмићивање, нелегалне награде и економска уцена.

Код сукоба интереса починиоци настоје да остваре свој утицај ради стицања личног интереса, а не добити, односно сукоб интереса настаје када функционер или службеник у јавном сектору посао обавља под утицајем приватних интереса. са појавом непотизма и кронизма.

¹ Закон о Агенцији за борбу против корупције корупције "Сл. гласник РС", бр. 97/2008, 53/2010, 66/2011 - одлука УС, 67/2013 - одлука УС, 112/2013-аутентично тумачење и 8/2015 - одлука УС).

² Кривични законик, "Сл. гласник РС", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014).

³ „Fraud Auditing and forensic Accounting” 2006.

Мито се дефинише као давање, нуђење или тражење неке вредности због вршења утицаја на активности и одлуке, односно подмићивање представља феномен дуго присутан у дрштву који се најчешће везује за политику.

У складу са извештајима Удружења овлашћених истражитеља криминалних радњи (ACFE) шеме корупције чине преко 30% свих криминалних радњи.⁴

Коруптивне радње, у већини случајева, укључују више од једне особе. Спрега постоји ради обостраних обавеза и узајамних користи лица на функцијама у државном органу која доносе важне одлуке, имају овлашћења и особа које суочена са бирократијом желе да остваре лични интерес.

Типови корупције

Разликују се три основна типа корупције у оквиру категорије подмићивања: мито које се даје у замену за добијање дозвола потребних за вршење легитимних активности, мито које се даје у замену за повлашћени третман, добијање уговора на тендеру за јавне набавке чак и у случају када није најбољи понуђач.

Овај тип корупције је веома штетан за друштво у целини, због тога што онај који није најбољи понуђач добија уговор који је предмет тендера, а што у ствари представља превару пореских обвезника како у економском тако и у моралном смислу и остали начини.

У случају нелегалних награда и поклона, које су сличне подмићивању, не постоји увек нужна намера да се утиче на пословне одлуке, јер се поклони уручују након окончања пословних договора, па их је тешко доказати. Међутим у већини земаља прихватање поклона је забрањено ако прелази вредност која се прописује као минимални износ.

Економске уцене су криминалне радње које су у основи супротне криминалним радњама у вези са подмићивањем.

Због значајних негативних економских последица које проузрокује корупција на глобалном плану многе међународне организације као што су Међународни Монетарни Фонд и Светска банка, феномену корупције и борби против корупције посвећују значајну пажњу.

Истраживање *Transparency International* (TI Source Book 2000: 1995)⁵ указало је да корупција у јавном сектору има исти облик и утиче на исте области без обзира на то да ли се догађа у развијеним или земљама у транзицији, као и на чињеницу да су јавне набавке најподложније корупцији.

Према процени Светске банке укупан износ датог мита у области јавних набавки у свету износи око 200 милијарди долара годишње.⁶

⁴ John Wiley&Sons "Fraud Auditing and forensic Accounting" 2006, Превод Савез рачуновођа и ревизора Србије.

⁵ TI Source Book 2000, Коференција Београдски дани транспарентности 2007 . –излагање др Иван Ленгвилер, професора Универзитета у Базелу, - Извор: D. Kaufmann (2005), „Six Questions on the Cost of Corruption,“ *The World Bank News*, Washington, DC. ___

Корупција у јавним набавкама означава се као један од кључних генератора корупције у земљама бивше Југославије. Према подацима, које је објавила међународна невладина организације „*Transparency International*“, за 2012. годину на листи од 178 земаља⁷, од земаља бивше Југославије најбоље је рангирана Словенија на 37. а најгоре је рангирана Србија на 80. месту. Бивше републике Југославије рангиране су на следећи начин:

Ред.Бр.	Земља бивше Југославије	Место на ранг листи
1	Словенија	37
2	Хрватска	62
3	Македонија	69
4	Босна и херцеговина	72
5	Црна Гора	75
6	Србија	80

Анализом статистичких података дошло де до закључка да је најраспрострањенији облик корупције у јавном сектору, односно у јавним набавкама. Јавне набавке се спроводе, у складу са одредбама Закона, на свим нивоима власти и у свим њеним организационим облицима а често у количинама и износима који превазилазе реалне потребе.

Требао би спровести детаљна истраживања како би се дао поуздан одговор на питање да ли је ово стварно најчешћи облик корупције у јавном сектору, који је без веома распрострањен и представља облик корупције о коме се највише пише и расправља. У средствима информисања у земљи и свету учестало се појављују информације о несавесним и поступцима који су супротни одредбама закона, који су у вези са набавкама роба или услуга за потребе јавног сектора.

За јавни сектор корупција у јавним набавкама не представља само губитак у новцу и нерационално и прекомерно трошење буџетских средстава, односно јавних средстава, већ утиче и на то да се набављају робе и услуге који по својим карактеристикама, по квалитету и по роковима испоруке не одговарају у потпуности потребама наручиоца. Такође се врло често дешава да се испоручи само део уговорених добара и услуга или да се испорука уопште не реализује.

У јавном сектору неадекватна реализација уговора о јавним набавкама додатно увећава негативне ефекте корупције. Последице неадекватних набавки се одражавају двоструко негативно на повећање трошкова наручиоца, чиме се увећава трошење буџетских средстава, односно трошење јавних средстава, а са друге стране квалитет услуга које се пружају грађанима су слабије од квалитета који би се постигао да су јавне набавке спроведене без коруптивних елемената. Штета од корупције у јавним набавкама извршава се на терет грађана, односно прикупљена средства у виду јавних прихода средства грађана - пореских обвезника нерационално се троше, а са друге стране грађани су и корисници тих услуга, за чију набавку су нерационално утрошена већа јавна средства.

⁷ Саша Варинац, (2012). „Корупцијска мапа јавних набавки у Републици Србији“, Мисија ОЕБС-а у Србији.

Модел интерног акта и интерног плана за спречавање корупције у јавним набавкама

Како би се корупција као појава смањила у јавним набавкама Управа за јавне набавке је на својој интернет страници објавила модел интерног акта и плана.⁸

У складу са одредбама Закона⁹ наручилац је обавезан да предузме све неопходне мере како не би дошло до корупције у процесима планирања јавних набавки, у поступцима јавних набавки или током извршења уговора. Корупција у таквим поступцима требало би да се правовремено открије како би биле отклоњене или умањене штетне последице корупције и како би евентуални учесници у корупцији били кажњени у складу са одредбама закона.

Одредбама Закона је уређено да наручилац чија је укупна процењена вредност јавних набавки на годишњем нивоу већа од једне милијарде динара, у складу са прописима, дужан је да донесе интерни план за спречавање корупције у јавним набавкама.

Наручилац је дужан да донесе акт којим ће ближе уредити поступак јавне набавке унутар правних прописа наручиоца, а посебно детаљно уређен план набавки са дефинисаним критеријумима, правилима и начином одређивања предмета јавне набавке и процењеним вредностима, као и начин испитивања и извршавања тржишта, предвиђена одговорност за планирање, циљеви остварења поступка јавне набавке, начин извршења обавеза из поступка, спровођење и контролу јавних набавки и начин обезбеђења конкуренције као и начин праћења извршења уговора о јавној набавци.

Наручиоци су дужни да интерни акт објаве на својој интернет страници и да је Управа за јавне набавке надлежна за ближе уређивање садржине интерног акта и за састављање модела интерног плана и спречавање корупције у јавним набавкама.

Интерни акт не сме бити тајна, односно наручиоци су дужни да интерни акт објаве постављањем на интернет страници. Управа за јавне набавке задужена је за ближе уређивање садржине интерног акта и сачињавање модела интерног плана за спречавање корупције у поступцима јавних набавки. Управа је ускладила и Модел интерног акта и Модел интерног плана за спречавање корупције у јавним набавкама са усвојеном законском и подзаконском¹⁰ регулативом.

⁸ www.ujn.gov.rs

⁹ Закон о јавним набавкама "Службени гласник РС", бр. 124/12, 14/2015 и 68/15.

¹⁰ Правилник о садржини акта којим се ближе уређује поступак јавне набавке унутар наручиоца, "Службени гласник РС", бр. 83/2015.

Беговић, Б. (2007). Економска анализа корупције. Београд: Центар за либерално-демократске студије. Ekelund, R. B. J., Нbert, R. F. (1997). A History of Economic Theory and Method. New York: The McGraw-Hill Book Companies, Inc.; Хорват, Б. (1984). Политичка економија социјализма. Загреб: Глобус. Banfield, E. (1975) Corruption as a feature of government organization. *Journal of Law and Economics*, 17, 587-605.

Истраживање треба усмерити и испитати и ставове, грађана, студената других учесника о корупцији у институцијама, привреди, банкама и друго, у погледу раширености, узрока, облика и спремности учесника на корупцију (примена система вредности). На основу спроведеног емпиријског и других истраживања на тему корупције, резултати анализе говоре да су постојећа истраживања ове појаве, махом ставовског и експлоративног карактера, достигла своје лимите.

Осим тога и ниво њихове теоријске обраде је релативно скроман, јер се углавном ради о социолошким интерпретацијама након завршених догађања на којима су обављена истраживања). Стога је потребно направити корак даље у правцу дијагностичких (појмови и хипотезе), а након тога и дескриптивних (емпиријске генерализације), те експликативних истраживања корупције (анализа односа између аналитичких променљивих). Извршена систематизација квантитативних података и из њих изведени закључци представљају припрему у ширем обухвату и интерпретацији добијених података.

Дефиниција и познавање појаве корупције као друштвеног зла, чији су различити појавни облици, познати свим друштвима: старог, средњег и новог века. Реч корупција се преводи као - поквареност, подмитљивост, поткупљивост, што само по себи асоцира на један друштвено штетан феномен који постоји у свим фазама развоја друштва.

Као негативна социјално-патолошка (Хорват, (1984)) и криминогена појава, корупција и данас побуђује пажњу како стручне јавности тако и обичних грађана. Протоком времена и развојем друштва одређени облици корупције нестајали су али су, настајали, развијали се и усавршавали њени нови појавни облици. Томе су посебно допринеле друштвено - економске и политичке промене, посебно економска криза али и криза морала која је захватала поједина друштва.

Бројни су примери људи који су као носиоци одређене државне и друштвене функције, због личног богаћења и користи, злоупотребили положај и оштетили јавни интерес.

Економска криза и криза морала

Уколико прихватимо дефиницију да је морал скуп неписаних правила и обичаја, облик друштвене свести, систем навика и норми којим се уређују међуљудски односи, неопходно је сагледати начин њихове примене, односно како ове моралне норме и њихова двострука обавезност, друштвена и индивидуална, утичу на понашање људи и на који начин их треба примењивати. Правна и обичајна обавезност морала се испољава као друштвени феномен, који ћемо покушати да осветлимо са правног, односно пореског аспекта.

Обичаји представљају једну од најстаријих форми регулисања друштвених односа и понашања настали из различитих потреба. Тако су и државе током свог развоја тежиле да регулишу понашања људи, односно успоставе правна правила у виду правно – политичких норми чију су непримену или кршење санкционисале.

Правне норме се садржински разликују од моралних, односно морална дужност као санкцију примењује осуду која може бити индивидуална (грижа савести) или друштвена (презир или искључење из колектива).

Правна норма, исказана у тексту појединачног правног акта, на пример Закона, има дефинисане све чиниоце од обвезника плаћања, висину обавезе, рок плаћања као и санкције у случају неизвршења исте и зависи од институције и њене ефикасности у којој мери ће бити примењена и у ком року извршена.

Под појмом пореског морала подразумевају се оне норме понашања у вези са опорезивањем које су корисне и доприносе убирању виших износа пореза или штетне са друштвеног становишта које умањују укупне приходе опорезивања.

Порески морал представља облик друштвене свести која утиче на поштовање пореских закона и извршавање пореских обавеза, благовремено и у целости, у складу са економским (Беговић, 2007: 53) могућностима обвезника.

Порески обвезници формирају морал у зависности од особина пореског система, квалитета законодавства, стручности и опремљености пореске администрације, рационалног трошења или расипања прикупљених прихода. Морал формиран на тај начин директно утиче на плаћање или неплаћање, односно порески морал обвезника.

Допринос ревизије јавног сектора борби против корупције

Ревизија јавног сектора, без обзира на њену организациону структуру (модел одбора, модел суда или парламентарни модел) извршава функцију највише јавне ревизије државе и представља једну од окосница система друштвеног интегритета.

Већина држава настоје да унапреде и развијају систем борбе против корупције, не само као репресивне мере већ теже примени програма превенције и едукације који обухвата 11 стубова на којима почива борба против корупције. Приступ спровођењу програма борбе против корупције укључује извршну и законодавну власт, правосуђе, тужилаштво, полицију, јавне службе, Врховну ревизорску институцију, агенције (комисије) за борбу против корупције, омбудсмана, медије и цивилно друштво¹¹.

Државни службеници и намештеници, односно одговорна лица и запослени у јавном сектору морају бити одговорни пред јавношћу и органима законодавне власти за своје пословање и начин трошења јавних средстава и управљања државним имовином. Мера финансијске одговорности је квалитет информација о начину трошења јавних средстава и управљању јавном имовином и обавезама, које извршна власт подноси Парламенту, чију истинитост треба да потврди Врховна ревизорска институција својим, непристрасним, квалитетним, и благовременим извештајима.

¹¹ Антикорупцијски приручник (Source Book) превод на српски језик у организацији Транспарентност Србија, представник, *Transparency International*, и новинска агенција БЕТА, уз подршку Организације за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији и Црној Гори

Обавеза и одговорност Врховне ревизорске институције је и да својим извештајима утиче на извршну власт на закониту расподелу буџетских средстава (апропријација), на унапређење ефикасности и рационалност трошења јавних средстава, на ефективно управљање јавном имовином и обавезама, чиме ће на најбољи начин утицати на спречавање корупције и повећању вероватноће откривања корупције.

Стручност, ефикасност и независност Врховне ревизорске институције је од пресудне важности, која је загарантована одредбама Устава и посебним законом, којим се прописује именовање и разрешење главног ревизора, као и заштиту независности носиоца ове функције од утицаја владајуће партије, политичара и извршне власти.

Резултате рада и стварни допринос ревизорске институције борби против корупције није могуће егзактно измерити, али се са сигурношћу може констатовати да државне ревизије својим свеукупним активностима, а нарочито објективним, независним и правовременим извештајима о правилности и законитости трошењу средстава пореских обвезника промовише јавну одговорност извршне власти у трошењу јавних средстава и управљању јавним добрима.

Већина земаља са дугом традицијом у спровођењу ревизије јавног сектора у случају да се у поступку ревизије открију материјално значајне радње које указују на постојање елемената кривичног дела имају обавезу, поступајући у складу са Међународни стандард ревизије¹², да обавесте надлежне органе, а не и да подносе пријаве надлежним судовим.

Примена законских одредби

Уколико истраживање наставимо у државама бивше Југославије, осим Србије, ниједна од анализираних земаља у прописима о државној ревизији није предвидела обавезу подношења пријаве надлежним судовима у случају да се у поступку ревизије открију материјално значајне радње које указују на постојање елемената прекршаја, привредног преступа или кривичног дела већ, у складу са међународним стандардима ревизије у случају откривања криминалних радњи, имају обавезу да обавесте надлежне органе, а не и да подносе пријаве надлежним судовима.

Одредбама Закона о државној ревизорској институцији Србије уређена је обавеза Институције да подноси пријаве надлежним судовима ако у поступку ревизије открије материјално значајне радње које указују на постојање елемената прекршаја односно кривичног дела.

Ова законска обавеза је у супротности са природом посла државне ревизије, што доказује и пракса других земаља, како у окружењу тако и у земљама са дужом традицијом државне ревизије, постоји мишљење да нарочито у периоду успостављања државне ревизије, у земљама транзиције, као што је Србија оваква законска обавеза ефикасније доприноси повећању дисциплине у јавном сектору, као и већој ефикасности у борби против корупције.

¹² ISA 240 - Одговорност ревизора за откривање преваре у финансијским извештајима

Управо због наведене разлике у законској и подзаконској регулативи о ревизији јавног сектора земље бивше Југославије углавном обелодањују наративне резултате ревизија јавног сектора, за разлику од Државне ревизорске институције Србије, која је последња успостављена¹³ а истиче се својим резултатима.

Државна ревизорска институција Србије објављује на свом сајту све извештаје ревизије, а у саопштењима за медије даје податке о броју препорука, броју поднетих захтева за покретање прекршајног поступка, пријава за привредни преступ и кривичних пријава.

Може се закључити да допринос Врховних ревизорских институција борби против корупције не мери се бројем извештаја, бројем датих и спроведених препорука, а у неким земљама и бројем поднетих пријава, јер прави допринос се огледа у повећању одговорности извршне власти у трошењу јавних средстава и управљању јавним имовином. Сазнања о могућности контроле и вероватноћа да ће бити вршена ревизија одређеног ентитета, повећава и одговорност и пажњу у трошењу државног новца и одвраћа одговорна лица од намере за вршење коруптивних дела.

Литература:

1. Banfield, Edward (1975) Corruption as a feature of government organization. *Journal of Law and Economics*, 17, 587-605
2. Begović, Boris (2007). *Ekonomска analiza korupcije*. Beograd: *Centar za liberalno-demokratske studije*: 217-223.
3. Bjelajac, Željko i Zirojević, Mina, (2014). Bezbednosna kultura u eri globalizacije, *Kultura polisa*, br. 23, god. XI, str. 77-99.
4. Bjelajac, Željko, (2013). Organizovani kriminalitet-imperija zla, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Novi Sad.
5. Ekelund, R. B. J., H bert, R. F. (1997). *A History of Economic Theory and Method*. New York: *The McGraw-Hill Book Companies*, Inc.
6. Horvat, Branko (1984). *Politička ekonomija socijalizma*. Zagreb: *Globus*.
7. John Wiley&Sons (2006): *Fraud Auditing and forensic Accounting* Prevod Savez računovođa i revizora Srbije.
8. Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije korupcije "Sl. glasnik RS", br. 97/2008, 53/2010, 66/2011 - odluka US, 67/2013 - odluka US, 112/2013 - autentično tumačenje i 8/2015 - odluka US).
9. Krivični zakonik, ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014).
10. Zakon o državnoj revizorskoj instituciji donet 2005. godine, a prvi Izveštaj o reviziji budžeta Republike Srbije izdat u novembru 2009. godine.
11. Zakon o javnim nabavkama "Službeni glasnik RS", br. 124/12, 14/2015 i 68/15.
12. Pravilnik o sadržini akta kojim se bliže uređuje postupak javne nabavke unutar naručioca, "Službeni glasnik RS", br. 83/2015.

¹³ Закон о државној ревизорској институцији донет 2005. године, а први Извештај о ревизији буџета Републике Србије издат у новембру 2009. године.

13. TI Source Book 2000, Koferencije Beogradski dani transparentnosti 2007. –izlaganje *dr Ivan Lengviler*, profesora Univerziteta u Bazelu, - Izvor: D. Kaufmann (2005), „Six Questions on the Cost of Corruption,“ *The World Bank News*, Washington, DC.
14. „Korupcijska mapa javnih nabavki u Republici Srbiji“, Autora Saše Varinca, 2012. Godine. Misija OEBS-a u Srbiji
15. ISA 240 - Odgovornost revizora za otkrivanje prevare u finansijskim izveštajima
16. Antikorupcijski priručnik (Source Book) prevod na srpski jezik u organizaciji Transparentnost Srbija, predstavnik, Transparency International, i novinska agencija BETA, uz podršku Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji i Crnoj Gori
17. www.ujn.gov.rs

THE PHENOMENON AND FORMS OF CORRUPTION IN THE PUBLIC SECTOR

Summary: The authors explore the functioning of the public sector and the budget, as the basic economic instrument of the executive power, as well as the economic system of the Republic of Serbia, with a critical review of the implementation of the basic fiscal rules and the phenomenon of corruption.

In addition to the legal framework for the establishment of a state auditing and preventing corruption, detailed regulatory framework for the operation and development of the state audit as a control body is shown, through the perceiving of regulations that contribute to better implementation of regulations in the form of ISSAI standards issued by the International Organization of Supreme Audit Institutions.

Control authorities as supreme audit institution, by their work and activities, contribute to effective parliamentary control, the fight against corruption and economic stability of the country.

The paper considers the possibilities of measuring the contribution of government control and audit to the parliamentary control and stability of the financial system of the country, through the analysis of INTOSAI document that provides an objective basis for the permanent validity of the audit institutions for citizens and other stakeholders, for assessment of the contribution to a better management of public finances and greater accountability, as well as contributing to efforts to combat corruption.

Key words: corruption, costs, public procurement